

VAX OCH FJÄDRAR

Flerspråkighet i litteraturen

År 1868 avslutade **Leo Tolstoj** sitt stora verk *Krig och fred*. Romanen börjar med en scen i hovdamen, Mlle Scherers salong där hela Petersburgs maktelit samlats. Året är 1806 – man diskuterar Napoleons framfart i Europa. Det sker på franska – den ryska elitens språk. Hos Tolstoj blandas franska meningar med ryska. För en litteraturforskare uppstår frågan: När talar man franska? När finner Tolstoj att franskan skall återges *på franska*? Att det inte är fråga om något *realistiskt* återgivande är klart. Tolstoj återger ju Napoleons repliker på ryska. Växlingen mellan franska och ryska i Tolstojs text verkar ha andra syften än att bara ”återge verkligheten”. I en senare utgåva av romanen på 1880-talet har Tolstoj minskat på franskan – Mlle Scherers repliker återges nu på ryska (hon talar förstås fortfarande franska i romanens ”verklighet”). Detta har ibland tolkats som att Tolstoj nu ville göra romanen ”tillgänglig” också för dem som inte behärskade franska. Detta motsägs dock av att mycket franska fortfarande finns kvar i romantexten.

Detta fick mig att undra över funktionen av franska i Tolstojs texter. Då jag redan länge sysslat med Tolstoj ur olika aspekter företog jag en analys av franskan i romanen *Anna Karenina*. *Anna Karenina* skrevs 1872-1878 och under samma tid var Tolstoj sysselsatt med folkupplysning och författade en *Läsebok* (Azbuk) med enkla berättelser.

Det visade sig att språkspelet i romanen *Anna Karenina* var ytterst intrikat och mångfasetterat. Utöver franska förekommer en hel del engelska i romanen. I vilka situationer och i vems mun? Det var frågan jag ställde mig. Hur väljer personerna språk? Och när väljer författaren att låta det främmande språket faktiskt komma till uttryck i romantexten? När säger han bara ”sade hon på franska” medan själva repliken ges i rysk utformning.

Jag fann att alla franska ord och uttryck var starkt markerade. De bar med sig betydelser som övergick dem som ordet hade i vanligt språkbruk. Ibland fungerade de på två plan – i situationen där de användes och som ett ”kodord” i romanens helhet.

När Anna Karenina uttrycker sitt och Vronskijs liv på godset – det gnisslar redan i deras relation – med frasen ”du train que cela va” (ung. ”så som det rullar på här”) lyser ordet *train* (’tåg’) som en stoppsignal. Järnvägen är en central symbol i romanen och Annas och Vronskijs kärlekshistoria börjar och slutar på en tågstation.

Mycket spännande var växlingen mellan tilltalspronomen, särskilt i förhållandet Anna – Vronskij. Tolstoj spelar med *tre* ord i tilltal till *en* person: ryska *vy* (’ni’, artigt, men formellt); franska *vous* (’ni’, mindre formellt, används t.o.m. mellan vänner och nära bekanta); ryska *ty* (’du’, intimt, mellan närstående). Står det i texten ”sade han på franska” underförstås att tilltalsordet är *vous* med dess betydelseregister. Skiftningarna i Annas och Vronskijs relation kan iakttas i deras användning av franska eller ryska sinsemellan – där finns hela skalan från närmande till anståndstagande.

Kort sagt, flerspråkigheten i Tolstojs text ger författaren möjligheter till en nyansrikedom och en betydelsedifferentiering som användningen av endast ett språk inte hade gjort. Givetvis förutsätter flerspråkigheten i romantexten att språken också är förankrade i den miljö som skildras. Men utöver den realistiska dimensionen har författaren sin frihet att använda språken på ett skapande sätt – ”he *tolstoys* with the words”, som **Nabokov** säger.

Barbara Lönnqvist är professor i ryska språket och litteraturen vid Åbo Akademi har forskat i den ryska modernismen, Leo Tolstoj och andra författare

Fotnot:

Lönnqvists artikel om franskan i *Anna Karenina* finns publicerad på ryska: Semioticheskie funktsii frantsuzskogo jazyka v romane *Anna Karenina*, i *Lotmanovskii sbornik* 3, (OGI) Moskva 2004.